

НЕКЕ СТИЛИСТИЧКЕ ОСОБИНЕ БИБЛИЈСКОГ ТЕКСТА

Марина Стојановић*
Православни
богословски факултет
Универзитета у Београду

Апстракт: Приложени рад представља сажети преглед одређених стилистичких средстава која се често јављају у библијском тексту. Овде ће бити поменути паралелизам, епитет, метафора, метонимија, синекдоха, алегорија и еуфемизам. Циљ приказа је да се кроз примере илустрирају употреба ових усташених и учесјалих стилских фигура, као и ефекти који оне имају за рецепцију текста.

Кључне речи: стилска фигура, Писмо, значење, паралелизам, епитет, метафора, метонимија, синекдоха, алегорија, еуфемизам.

Из перспективе језичке стилистике, а у оквиру писаног језика, прецизније књижевно-уметничког функционалног стила, језички исказ могуће је одредити као стилски активан, односно неутралан. Већина исказа у писаном књижевном тексту представљају одступања од уобичајеног и неутралног изражавања што текст као целину чини уметничком и стилизованом творевином. Библијски јеврејски језик, према начелној подели на стилове, припада поменутом књижевно-уметничком стилу специфичних дијахроних одлика. Ове особине се углавном могу препознати и именовати као различите стилске фигуре, при чему овде термин „стилска фигура“ укључује и тропе и стилске фигуре у ужем смислу, или, другим речима, овде се налазе сва она одступања од стандардног и неутралног исказа, која на нивоу семантике, синтаксе и фонологије, односно на нивоу значења, распореда и звучања текста указују на специфичну песничку употребу језика. Даље, неке од ових особина последица су свесне стилизације аутора – уметничког обликовања исказа, док је, за разлику од њих, један део карактеристика, које ми из данашње перспективе препознајемо као стилистичко обликовање текста, у ствари само случајна и споредна по-

* marina87stojanovic@gmail.com.

следица настанка библијских текстова под одређеним условима. Премда ће у даљем току бити споменута и објашњена нека од учесталих важних средстава, овде, илустрације ради, треба споменути да би у особине прве врсте спадала, на пример, алегорија – као свесна уметничка намера да се промени значење исказа, док је, за разлику од овога, употреба еуфемизама претежно последица религијских и друштвених конвенција. Исто тако, понегде семантички пар речи употребљених у паралелизму, поред тога што је основа ритмичке структуре текста, може бити последица претакања усменог управног говора у писани неуправни, при чему се то у јеврејском одвија према посебним законитостима о употреби глагола.

Већина публикација на тему стилистичке анализе библијског јеврејског језика, која уз то укључују и богословско сагледавање истих питања, приликом истраживања прате основну поделу књижевно-уметничког стила на прозни и поетски.¹ У овом осврту ће бити набројана стилска средства која се често јављају у старозаветном јеврејском тексту, а која се налазе у оквиру прозног, односно поетског књижевно-уметничког дискурса.

Анализа фигура и тропа део је уже стилистичке анализе текста. Присуство стилских фигура карактеристично је за целокупан библијски текст, који је начелно раслојен на прозу и поезију. Оба подстила садрже мноштво одступања од неутралног изражавања и ниједно стилско средство није резервисано искључиво за коришћење само у прози, односно поезији. Истраживачи, иначе, постављају питање о граници између ова два начина изражавања у тексту Писма.² Границу је понекад тешко по-

¹ Знатан број скоријих истраживања прави синтезу између анализе дискурса, посебне лингвистичке дисциплине која се бави проучавањем интеракције језичког исказа са психолошко-социјалним факторима који условљавају његов настанак, и библијског текста. На пример, за библијску нарацију карактеристичне су две морфеме – *way-yiqtol* и *wə-x-qatal* – које, иако обе указују на свршени глаголски вид, манифестују однос говорника према нарацији. Смена ове две морфеме указује на смену позиције говорника у односу на главни наративни ток. При томе, *qatal* најчешће прекида главни наративни ток информацијама које лоцирају радњу у неку тачку прошлости или удаљава читаоца од основног наративног тока (слично уметању неуправног говора у управни). Ова смена указује на порекло текста у усменом дискурсу (Bo Isaksson, „The main line of a biblical Hebrew narrative and what to do with two perfective grams“, у: *Proceedings of the Oslo–Austin Workshop in Semitic Linguistics*, eds. L. Edzard and J. Huehnergard, Wiesbaden (2014), 73–94). С друге стране, у библијској нарацији постоје тзв. „епске формуле“ које су устаљене и окоштале форме древне поезије и једна од најважнијих одлика писаног литерарног стила (уп. F. H. Polak, „Epic Formules in Biblical Narrative – Frequency and Distribution“, у: *Les Actes du Second Colloque International „Bible et Informatique methods, outils, résultats“* (Jérusalem, 9–13 Juli 1983), Genève: Champion-Slatkine (1989), 435–483).

² Уп. R. Alter, *The art of biblical poetry*, Basic books, New York (2011), 5–6; B. Smith поезију издваја као стил за који су карактеристичне специфичне особине, подељене у две групе: формалне – „које извиру из физичке природе речи“ (рима, алитерација, метар) и те-

ставити, с обзиром на удаљеност библијског начина изражавања у целини од савременог читаоца и, нарочито, с обзиром на чињеницу да читаоци имају увид у преводе који не преносе аутентично звучање јеврејског текста, чија је улога кључна у разликовању прозе и поезије. Дистинктивно обележје поезије уопште представља понављање семантичких или граматичких јединица текста, реализовано кроз риму, асонанцу и алитераацију, метар, или неку врсту паралелизма.³ У случају библијске поезије, ритамска организација текста пресудна је у овом разликовању, при чему се уједначени ритам неког сегмента постиже различитим поступцима. И проза и поезија, осим различите ритамске организације, имају заједничке одлике, с тим што је концентрација стилских фигура, ако се само оне узму у обзир, већа природно у поетским текстовима. Поезија садржи и експресивну лексику, нпр. архаизме и сл.⁴ За прозу су, уопштено говорећи, изузев поменутих одступања од стилски неутралног изражавања, о којима ће даље бити речи, карактеристичне паратакса, сиромашнији лексички фонд у односу на поетски, те везаност прозног стила за нарацију као приповедачки поступак.⁵

матске, „које извиру из симболичке и конвенционалне природе речи“, а препознатљиве су говорницима тог језика, који разумеју синтаксичку и семантичку улогу речи (В. Н. Smith, *Poetic Closure – A Study of how Poems End*, University of Chicago Press, Chicago (1968), 3–8).

³ Поетски дискурс се одмах и интуитивно код читалаца или слушалаца издваја из уобичајеног начина изражавања. Врсте поезије су различите и то издвајање се постиже различитим средствима. Модерни „слободни стих“ излази из оквира метра и риме. Па ипак, свака врста стиха има једно заједничко својство – тежњу да одржи форму неком врстом понављања, било да је реч о слоговима, словима или акцентима или значењу. Тим понављањем, које је израз психолошке тежње за доследним спровођењем започете радње, постиже се ефекат који текст издваја из непоетског и неуметничког изражавања (према: Т. Н. Robinson, *Poetry of the Old Testament*, London (1960), 16–17).

⁴ Као типична црта лексике поетског стила издваја се присуство архаизама (Изл. 15, Суд. 3). Архаичне форме мењају стилску неутралност језика. Лексичке иновације могу да буду рођене и из исцрпљености традиционалне лексике. Уз ове архаичне изразе иде и спомињање митских бића – нпр. Рахав (Пс. 89, 10), Танин (Ис. 27, 1; Пс. 74, 13), Левијатан (Пс. 74, 14; 104, 26; Јов. 41), а трагови овога постоје и у прозном наративу (Пост. 1, 21). За лексику поетских текстова карактеристични су устаљени изрази, колокације и херојски епитети, слични онима код Хомера (R. S. Kawashima, „Stylistics, Biblical Hebrew“, у: *Encyclopedia of Hebrew Language and Linguistics* (vol. 3), ed. G. Khan, Brill, Boston-Leiden (2013), 644).

⁵ У прози постоје два подстила, тзв. *комплексно-номинални*, који је одлика писаног језика, писања текстова „за столом“ и тзв. *ријимичко-номинални сџил*, карактеристичан за усмени дискурс и вероватно остао као доказ усменог порекла библијских текстова (уп. F. N. Polak, „Parameters For Stylistic Analysis of Biblical Hebrew Prose Texts“, према: *Bible and Computer – The Stellenbosch AIBI-6 Conference: Proceedings of the Association Internationale Bible et Informatique: „From Alpha to Byte“*, University of Stellenbosch, 17–21 July, 2000, ed. J. Cook, Leiden: Brill (2002), 259–281). Проза се најчешће везује за нарацију као структурни елемент и она садржи типичне елементе припове-

Од стилских средстава која се јављају у библијском тексту, поменућемо, уз конкретне примере, нека важнија и учесталија.

Паралелизам

Коришћење паралелизма има двојаку улогу – успоставља ритамску организацију стиха и строфе, односно реченице и интензивира рецепцију значења понављајући исти садржај кроз различит избор речи и израза. Паралелизам је јако изражена црта већине националних усмених епских традиција и једно од најважнијих обележја јеврејске библијске поезије.⁶ Може бити реализован кроз више аспеката: а) синтаксу – понављање синтаксичке структуре у узастопним секвенцама; б) семантику – понављање речи истог или сличног значења у узастопним секвенцама; в) прозодију – доследно понављање акценатског модела стиха што стих чини утврђеном ритмичком целином са распоређеним бројем наглашених и ненаглашених слогова (јамб, десетерац и сл.); г) морфологију – поновљена употреба истих врста и облика речи, односно истих творбених форманата; д) фонетику – понављање гласовних модела и сл.⁷ Робинсон одређује паралелизам као понављање садржаја и форме, при чему се аутор „враћа опет на почетак и поново износи исти садржај, премда делимично или потпуно мења постојеће речи да би избегао монотонију“.⁸ Према његовој анализи, сваки овакав стих се „мора састојати од најмање два члана, од којих други, у мањој или већој мери, задовољава очекивања проистекла из првог стиха“.⁹ Међу свим начинима реализације ове фигуре, семантички паралелизам је најзаступљенији и

дања (наратора, заплет, ликове итд.); о овим елементима приповедања у: S. Bar-Efrat, *Narrative Art in the Bible*, T&T Clark International, New York-London (2004).

⁶ R. S. Kawashima, *Stylistics, Biblical Hebrew*, 644; R. Alter, *The art of biblical poetry*, 6.

⁷ Уп. R. Alter, *The art of biblical poetry*, (2011), р. 7; Појам близак паралелизму, као стилској категорији, јесте појам „паралелног језичког исказа“, који представља уопштено граматичко својство библијског језика и подразумева различиту морфо-синтаксичку и лексичку организацију значењски идентичних библијских реченица. Ове паралеле изграђене су најчешће на могућностима јеврејске синтаксе да потпуно исти садржај изражава у две синтаксичке варијанте, при чему се међу синтаксичким варијантама јавља: смена глаголских конјугација, смена инфинитива и императива, промена реда речи у обрасцима, смена релативних реченица са партиципима, промена речца, промена начина (актив-пасив), промена врсте предиката (Т. Zewi, „Biblical Parallels and Biblical Hebrew Syntax“, *Zeitschrift für Althebraistik* 17 (2004–2007), 230–246).

⁸ Т. Н. Robinson, *Poetry of the Old Testament*, 21.

⁹ Т. Н. Robinson, *Poetry of the Old Testament*, 21. Оваква структура је основа, њој се може додавати још стихова, трећи члан паралелизма, или више њих, при чему се међу њима опет успоставља комплементарни однос (*Исџо*, 21, 22).

најважнији када је реч о библијској поезији и обично је баш он спрегнут још са понављањима на синтаксичком или фонолошком нивоу. За разлику од савремене поезије, где се стилизација постиже најчешће звучањем, древна поезија је имала особину да понавља не само тонове и гласове, већ „идеје“.¹⁰ При том, испуњење интуитивне читаочево тежње за понављањем и потврђивањем већ започетих исказа се постизало понављењем менталних слика, концепата, које је исказ садржавао. Дакле, садржај стихова имао је претежнију улогу и та црта старог песништва, постоји и у јеврејској библијској књижевности.

Пример доследно спроведеног, „идеалног“ паралелизма је Пост. 4, 23–24, где се поетска секвенца коју Ламех изговара обраћајући се женама, издваја целокупном ритмичком организацијом из прозног дискурса у који је интерполирана. Својства поезије, и нарочито препознатљив паралелизам, опстају и у преводу.

(1) Ада и Сила, чујте мој глас,	עֲדָה וְצִלָּה שָׁמְעוּ קוֹלִי
(2) Жене Ламехове, послушајте моје речи,	וְנָשֵׁי לָמֶךְ הֵאֲזִינָה אִמְרֹתַי
(3) Јер човека убићу за рану своју,	כִּי אִישׁ הֲרַגְתִּי לְפָעֻעִי
(4) И младића за масницу своју.	וְיֹלֵד לְחִבְרָתִי:
(5) Ако је седам пута Каин освећен,	כִּי שִׁבְעַתִּים יִקָּם קַיִן
(6) Ламех ће седамдесет седам.	וְלָמֶךְ שִׁבְעֵים וְשִׁבְעָה:

Ова симетрија, „као у огледалу“,¹¹ реализована је на равни синтаксе и семантике. Стихови (1) и (2) понављају значење, користећи контекстуално синонимне изразе. Исти однос постоји између секвенци (3) и (4), односно (5) и (6). У стиху (4) предикат је елидиран, али подразумеван. Стих (6), у односу на претходни, интензивира значење (седам – седамдесет седам). Иначе, синоними употребљени у случајевима семантичког паралелизма могу стајати у различитим односима. Ређе су то потпуни синоними који имају исти семантички опсег, али се разликују по експресивности: нпр. шоља/пехар=*kos/quba'at*, гле!(види)/осмотри (види) *ra'oh/shur*. Чешће је реч о лексемама и синтаagmaма које деле „слично“ значење, при чему један од дублета појачава, конкретизује, допуњава или указује на последицу првог.¹²

Пример семантичког паралелизама у коме смена синонима има искључиво експресивну и естетску вредност је, нпр., Пнз. 32, 2: „Нек моје

¹⁰ Т. Н. Robinson, *Poetry of the Old Testament*, 20.

¹¹ R. Alter, *The art of biblical poetry*, 6.

¹² Као односе међу члановима у паралелизму Алтер издваја: синонимност, синонимност са понављањем речи, фокусирање (и интензификацију, специфицирање, наглашавање); комплементарност и последичност. Ове односе показује на 2. Сам. 22 (или Пс. 18) (R. Alter, *The art of biblical poetry*, 32–36).

учење тече као киша, нек мој говор капље као роса. Као ситна киша по младој трави, као пљусак по биљкама“, где је кроз синтактички паралелизам провучен семантички „учење“ – „говор“ (אָמַרְתָּ – לִקְחַ) и „киша“ – „роса“ (שֶׁעִיָּרִים – טֶל), при чему се из структуре стихова види да су поменуте речи, ту да „понове“ исти садржај, иако нису лексички дублети. Њихова експресивна моћ лежи пре свега у сличности садржаја који заједнички казују у различитим формама. Улогу да сугестивно пренесе садржај, апострофирајући емотивни набој читаоца, има и паралелизам у Јов. 3, 3:

„Да је био уништен дан у који се родих и ноћ када је речено ‘роди се дете’.“

יֵאבֵד יוֹם אֹלֶדְ בּוֹ וְהַלֵּילָה אָמַר הָרָה גְבֵרָה

Предикат друге зависне реченице је изостављен, али се такође подразумева.

Један типичан пример честог паралелизма односи се на употребу устаљеног пара „небеса“ – „земља“, и то обично тим редоследом (прво се помињу небеса):¹³

„Чујте, небеса, и говорићу! Слушај, земљо, говорење уста мојих!“ (Пнз. 32, 1).

הָאָזִינוּ הַשָּׁמַיִם וְאֲדַבְרָה וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ אִמְרֵי־פִי

Ова апострофа спада у устаљена и типична места библијске поезије. Уз паралелизам, овде се опажају и хипербола и персонификација. Обе фигуре преносе информацију да је садржај који изражавају и онај који најављују од изузетне важности, чак космичких размера.

Епитет

Епитет стоји у семантичкој и граматичкој зависности од појма (најчешће израженог именицом) на који се односи. Са те стране, он има синтаксичку функцију атрибута. Међутим, епитет је стилистичка, док је атрибут

¹³ Пар „небеса“ – „земља“ се на сличан начин јавља и у другим текстовима (Ис. 40, 12; Пс. 73, 25; Пост. 14, 19; Ис. 65, 17; Пс. 69, 34; 121, 2; 124, 8). У инверзном редоследу, „земља и небо“, ова фраза се појављује двапут (Пост. 2, 46 и Пс. 148, 13). У првом случају, разлог за инверзни редослед је метафизичке природе – „земља и небо“ у контексту исказа: „у дан у коме Господ створи земљу и небо“ указују на „антропоцентричну“ визију стварања, док би уобичајени редослед указивао пре на једну „космоцентричну“ перспективу (R. S. Kawashima, „Stylistics, Biblical Hebrew“, 645).

граматичка категорија. Стога је епитет ужи појам од атрибута и постоји само у оквиру књижевноуметничког стила. У једном тексту нису сви атрибути уједно и епитети,¹⁴ већ само они који имају експресивну вредност, тј. они који „украшавају“ синтагме и стварају утисак необичног, песничког, живописног или сугестивног описа. Епитет нема улогу да идентификује појам (као сваки атрибут), него да већ идентификовани појам додатно, „уметнички“, „поетски“ опише. У библијској лексици постоје тзв. херојски епитети, аналогни онима у Хомеровим еповима и слични угаритској епској традицији.¹⁵ Такав је нпр. епитет који се придодaje Јахвеу „јахач на облацима“ (לְרֶכֶב בְּעַרְבוֹת; Пс. 68, 4; 1. Сам. 4, 4; 2. Сам. 6, 2; 2. Цар. 19, 15; Ис. 37, 16; 1. Дн. 13, 6). Овај епитет датира из 2. миленијума пре Христа и односи се на угаритског Вала. Као опис Јахвеа исто својство постоји у исказу: „Гле, Господ јаше на хитром облаку“ (Ис. 19, 1; Пнз. 33, 26; Пс. 104, 3).

Епитета у функцији атрибута има поприлично и од тога су неки устали у одређеним синтагмама: „свод небески“ (רֶקִיעַ הַשָּׁמַיִם), Пост. 1, 15; Пс. 19, 1–2), „кедри ливански“ (אֲרְזֵי לְבָנוֹן), Пс. 104, 16; 2. Цар. 14, 9; Ис. 2, 13). У Пнп., у којој постоји већи број песничких слика уобличених кроз метафоре, поређења и епитете, налазимо „ниске од злата са шарама од сребра“ (1, 11, עִם נְקֻדֹת הַבָּרָק, „студенче воде живе“ (4, 15, בְּאֵר מַיִם חַיִּים), „светла слонова кост обложена сафирима“ (5, 14, מְלֻפֶּת סַפִּירִים) и сл.

Метафора, метонимија и синегдоха

Метафора је један од најучесталијих тропа књижевноуметничког стила и темељи се на преношењу значења између два појма, заснованом на произвољној сличности или некој врсти аналогije, тј. логичке зависности.¹⁶ Иначе, метафора као појам не подразумева само песнички употребљену метафору већ и ону метафору која је у структури језичког механизма, а подразумева концептуализацију апстрактних појмова путем конкретних, тако што се својства конкретних објеката преносе на апстрактне, чулима недоступне, феномене конкретизујући и материјализујући њихове особине.¹⁷ Међутим, ове метафоре, које јесу после-

¹⁴ С. Слaпшaк, „Епитет“, *Речник књижевних шeрмина*, Институт за књижевност и уметност у Београду, Нолит, Београд 1984, 180.

¹⁵ R. S. Kawashima, „Stylistics, Biblical Hebrew“, 644.

¹⁶ „Скраћено поређење“ (*Arist. Rh.* 3.4, 1406b, 20). Према Аристотелу, укључује преношење значења између чланова који припадају различитим врстама и то према *аналогији* која се темељи на *сличности*. Н. Lausberg, *Handbook of literary rhetoric*, Brill, Leiden 1998, 250, 251).

¹⁷ Метафора може бити поетска (метафора као стилска фигура), лексичка (као механизам полисемије) и појмовна (као механизам мишљења). Појмовна метафора лежи у структури мишљења. Нпр., време је апстрактни појам и један од начина ње-

дица природног развоја језика и које „представљају накупину мртвих метафора“,¹⁸ чија је експресивна моћ изгледела, а садржина ушла у свакодневну комуникацију, ни у савременом, нити у библијском језику не укључујемо у ред стилских фигура. У овом контексту метафоре препознајемо тамо где појам, експлициран у тексту, упућује на конотацију другог неексплицираног појма, придодајући му део својих особина и то на такав начин да ова употреба обавезно има песничку, односно експресивну функцију. Такав метафоричан језик, који понегде прераста у алегорију, карактеристичан је за читав библијски стил. Г. Тајсен стога именује Библију као једну од „најстаријих песама човечанства“, чији су аутори инспирисани Духом Светим у емотивном смислу. Писмо је надахнута песма у сликама које, исто тако, поседују сугестивно деловање на читаоца.¹⁹ Као скраћено поређење постоји, нпр, у Пнп.: „ружа саронска, љиљан у долу“ (2, 1, *הַשָּׁרוֹן שׁוֹשַׁנַּת הָעֲמֻקִּים*); апострофа у 2, 14: „голубице моја, у раселинама планинским, у скровитој врлети“ (*וַיִּזְנֵתִי בְּחַגְיִי הַפֶּלַע בְּסִתְרֵי הַמְדֻרְגָּה*).

Метафора може бити спрегнута са паралелизмом, као у Пс. 2, 9: „Разбићеш их гвозденом палицом, сломићеш их као грнчарски суд“ (: *תִּרְעַם בְּשֵׁבֶט בְּרוֹזֶל כִּכְלֵי יוֹצֵר תִּנְפְּצֵם*); или у Јер. 48, 11: „Моав је живео у миру од своје младости и био спокојан у свом талогу, нити се претакао из суда суд, нити је у ропство ишао. Зато му је остао мирис његов и укус се његов није променио“ (*מִכְלֵי אֶל-כְּלֵי וּבְגֹזֶה לֹא הָלַךְ עַל-כֵּן עָמַד טַעֲמוֹ בּוֹ וְרִיחּוֹ לֹא נִמְרָ: הוּא אֶל-שִׁמְרֵיוֹ וְלֹא-הוֹרֵק*).

Прва два наведена примера, из Пнп., представљају преносно именовање појма – песничкова драга се именује употребом других појмова чиме се пореди и разумева кроз њих – она је „ружа“, „љиљан“, „голубица“. Метафоре овакве врсте, препознатљиве и у каснијој уметничкој књижевности, представљају типичне мотиве лирског песништва. Друга два примера (Пс. 2, 9 и Јер. 48, 11) манифестују начин да се апстрактни појмови и акције које се на њих односе концептуализују кроз поређење са конкретним материјалним објектима. У том смислу се пропаст „непријатеља Божијих“, тј. „безбожника“ концептуализује као „слама-

гове концептуализације је метафора „време је новац“ – тако се оно „штеди, троши, распоређује, чува, даје, поклања, траћи, баца“ (Р. Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Завод за уџбенике, Београд (2007), 147, 148).

¹⁸ З. Дукат, „Метафора“, *Речник књижевних штермина*, 423.

¹⁹ „Die Predigt zehrt vom Bilderschatz der Bibel. Biblisch predigen heisst: In den Bildern und Gleichnissen der Bible predigen und wie die Bibel in Bildern predigen. Die Bibel ist eine der ältesten Dichtungen der Menschheit. Ihre Verfasser waren vom Geiste Gottes inspiriert wie ein Liebeslyriker von seiner Geliebten“ (G. Theissen, „Predigen in Bildern und Gleichnissen. Metapher, Symbol und Mythos als Poesie des Heiligen“, *Evangelische Theologie* 66 (2006), 341).

ње“, „распарчавање“ материјалног ентитета, „посуде“. На исти начин се и један национални ентитет из суседства старих Јевреја, Моав, пореди са вином, а стабилност његовог постојања веома сугестивно описује као устајалост нетакнутог вина у посуди. У даљем контексту „мирис“ и „укус“ који трају јесу плодови мирнодопског стања.

Механизме којима се у метафорама значење преноси између повезаних ентитета је класификацијама просто немогуће све „похватати“. Обично се подразумева нека разумљива сличност (евидентна нпр. у случају „драга“ – „ружа“), али најчешће та сличност не мора бити заснована на било ком логички дефинисаном принципу повезивања. Два случаја, која поетика дефинише као логички одређено повезивање појмова, а која се јављају као подврсте метафоре јесу метонимија и синегдоха.

У случају метонимије (μετωνυμία – замена имена) могуће је да: део замени целину, средство вршиоца радње или саму радњу, узрок последицу, простор и време оно што се у њима збива, апстрактни појам конкретни и сл.²⁰ Могућности метонимије су неисцрпне, а у књижевном тексту метонимија често задобија стилску вредност дајући одређеном исказу експресивност. У стилски неутралном контексту она је најчешће плод језичке економије. У Ам. 7, 9: „Висине Исакове разориће се и светиње ће Израилеве опустети, и устаћу против дома Јеровоамовог с мачем“, атрибутивно употребљена именица „Исак“ (יִשָׁק) не означава конкретну личност, већ народ Израиља чији је родоначелник Исак. Слично, и „дом Јеровоамов“ означава државу којом он влада. Постоји велики број оваквих примера, где је име неке конкретне личности ознака племена или народа (Јуда је, нпр. ознака за племе чији је он родоначелник). У почетном стиху Књиге Јездрина налази се временска одредница „прве године Кира, цара персијскога...“ (Језд. 1, 1, פְּרִס מֶלֶךְ לְכוֹרֶשׁ מֶלֶךְ) где име цара „Кир“ (כּוֹרֶשׁ) стоји уместо периода његове владавине.

У случају синегдохе (συνεκδοχή – заједничко узимање, међусобни однос), као подврсте метонимије, један појам у контексту може заменити други ако се према њему односи као: 1) део према целини (или целина према делу); 2) родовни појам према врсти (и обрнуто) и 3) једнина према множини (или множина према једнини).²¹ У Пс. 84, За „и птица наводи дом и ластавица гнездо себи“ именице у једнини „птица“ и „ластавица“ не односе се на неку конкретну јединку, већ на врсту уопште (реалну множину).

²⁰ Однос појмова који у одређеном контексту замењују може бити: а) особа – објекат; б) садржитељ – садржај; в) узрок – последица; г) апстрактно – конкретно; д) симбол (знак – уместо предмета чији је знак) (Н. Lausberg, *Handbook of literary rhetoric*, 256–260).

²¹ Н. Lausberg, *Handbook of literary rhetoric*, 260–261.

Алегорија

Према основној класификацији стилских средстава, алегорија спада у исту категорију фигура промена значења којима припада и метафора. У суштини, алегорија и јесте проширена метафора.²² Алегорија (од ἀλληγορεῖν – „нешто друго говорити“) подразумева да се значење једне текстуалне целине (дуже или краће) преноси на појмове и односе који нису непосредно поменути у том сегменту текста. Реченице или стихови, које имају вредност алегоријских исказа, често користећи симболе и сликовит језик, указују на „скривени“, дубљи смисао текста који треба пронаћи испод видљивих ознака.²³ У књижевноуметничком стилу, читаоци обично сами препознају интенцију аутора да нешто искаже алегоријски, именујући такве исказе алегоријама. У библијском језику, међутим, ситуација са препознавањем алегорије је додатно закомпликована постојањем тзв. алегоријског, односно дословног тумачења Писма.²⁴ Међутим, ако овде у дефиницију алегорије, као стилског средства, не укључимо историју рецепције библијског текста и расправу о алегоријском и дословном тумачењу, онда алегорију, у терминима књижевне стилистике, препознајемо само тамо где се она јасно, читањем текста, издваја из контекста као начин да се нека већ поменута појава додатно и сликовито објасни. Осим тога, поетска алегорија је обично у библијском тексту и сама разрешена и протумачена од стране писца. Очит пример за то био би, на пример, Јосифов сан у Пост. 40, 9–11: „И старешина пехарника приповеди свој сан Јосифу говорећи: Сних, а преда мном чокот. И на чокоту беху три лозе, и напупи и процвета и грожђе на њему узре. А у руци ми беше чаша фараонова, те побрах зрело грожђе и исцедих га у чашу фараонову и дадох чашу фараону“. Ову слику даље Јосиф тумачи развијајући алегоријску слику у реалну: „три су лозе три дана... и опет ћеш му додати чашу као и пре“ (Пост. 40, 12–13). Идентичан је и пример Пост. 40, 16–17, где је реч о другом сну, који касније тумачи Јосиф. У Јез. 34, 2–30 постоји читава проповед са дидактичком наменом сликовито уобличена као упозорење „пастирима Израиљевим“ о бризи над „овца-

²² Алегорија је блиска симболу и параболи. Обе фигуре функционишу тако што смисао исказа одвајају од његове појавне стране, тј. речи у тексту упућују на значење које оне дословно немају (З. Шкроб, „Алегорија“, *Речник књижевних штермина*, 12).

²³ Ὑπόνοια – дубље и скривено значење текста, различито од дословног и очигледног; у блиској вези са алегоријом и алегорезом. У оваквом значењу налази се код Платона, Плутарха, Филона Александријског, Оригена, Климента.

²⁴ Уп. F. M. Young, *Biblical Exegesis and the Formation of Christian Culture*, Cambridge University Press, (1997), 119–215. M. Fiedrowitz, *Theologie der Kirchenväter*, Herder, Freiburg (2007), 134–170; F. Thome, *Historia contra mythos*, Borengässer, Bonn (2004), 83–119.

ма“ Јахвеовим. Живописан песнички опис у Пс. 80, 8–16 представља развијену алегорију – слику о винограду и виновој лози. На крају описа експлицира се тумачење алегорије – виноград је Израил, а младице винове лозе житељи те земље.

Поменути примери илуструју употребу алегорије у сврху стилистичког обликовања текста. Друге је природе поменуто преношење алегорије на целокупну интерпретацију Писма. Овај приступ, назван алегореза, укључује другачије сагледавање текста, тачније његово богословско тумачење и уз то нарочито схватање улоге и односа Старог и Новог Завета, као и садржаја и историјске реалности која стоји у позадини настанка ових текстова. Алегореза користи алегоризацију – секундарно проширено тумачење неке алегоријске (сликовите) представе.²⁵

Еуфемизам

Еуфемизам у одређеном контексту замењује неки појам који има исту денотацију, а различиту конотацију.²⁶ Еуфемизам и реч уместо које стоји имају идентичан појмовни обим (денотацију), односе се на исти ентитет, али га различито именују. Мотив за употребу еуфемизма у исказу може бити одређена друштвена конвенција или неусловљена комуникативна намера аутора.²⁷ Еуфемизам имплицитно, „околишајући“ именује табуизирани појмови – речи чије се спомињање избегава јер изазивају сујеверни страх, религијски су забрањене или су, према конвенцијама, непристојне. У Изл. 1, 16 стоји овакав савет: „Када помажете при порођају јеврејским женама, погледајте на облутке (אֲבִיטָה). Ако је син, одузмите му живот, а ако је кћер, онда нека живи.“ Обично се сматрало да је овде реч о камењу, облутцима који су служили као амајлије за новорођенчад у јеврејском свету. Међутим, у оваквом контексту, אֲבִיטָה је пре еуфемизам којим се означавају полни органи новорођенчета. У песничкој слици из Пнп. 1, 8: „Ако не знаш, најлепша међу женама, поћи трагом за стадом и напасај своје младе козе (אֲבִיטָה) на обитавалиштима пастира“, אֲבִיטָה се узима као еуфемизам за женске груди. Међу ублажавајућим изразима налази се нпр.

²⁵ У. Шнеле, *Увод у новозавешћу еџеџезу*, ПБФ, Београд (2007), 126.

²⁶ Еуфемизам стоји у блиској бази са појмом „говорног табуа“, при чему се однос ова два појма различито схвата: а) еуфемизам и језички табу могу бити потпуни синоними; б) еуфемизам се користи у области профаног, док је табу резервисан за област магијско-религијских појава; в) табу је шири појам од еуфемизма и односи се на језичку цензуру извесног појма, док је еуфемизам један начин да се табу реализује, односно избегне експлицитна употреба табуизирани речи (S. Schorch, *Euphemismen in der Hebräischen Bibel*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden (2000), 5–6.

²⁷ S. Schorch, *Euphemismen in der Hebräischen Bibel*, 11.

וְאֵיבֹ (1. Сам. 25, 22; 2. Сам. 12, 14), која означава „непријатеља“, „противника“,²⁸ или וְאֵיבֹ (Пост. 42, 13; 32, 36; Пс. 39, 14) што је имплицитан исказ за смрт, „небивање у бићу“. Сви изрази овакве врсте имају сличну улогу – да пренесу поруку избегавши експлицитно помињање табуизираниог појма. У већини случајева мотивација за ово јесу поменуте традиционалне друштвено-религијске конвенције. Паралелно са њима, у избор еуфемизма може бити укључена лична мотивација писца, тј. свесна стилизација исказа. Могућност за њено препознавање лежи у рецепцији читаоца. Еуфемизам, исто колико и друге фигуре, може појачати експресивну вредност исказа дајући „скривеном“ и неексплицитаном појму већи значај но што би он имао у неутралном и уобичајеном контексту.

Закључак

Библијски текстови у целини – старији списи настали на јеврејском, као и млађи арамејски и грчки текстови – у основи садрже неке идентичне стилистичке особине што библијски стил може учинити јединственим начином изражавања. Ако се занемаре језичке особености појединачних језика на којима су писани старозаветни и новозаветни списи и са њима повезане стилистичке црте исказа, онда се као константно присутна особност овог језика издваја његова урођена склоност ка изражавању у сликама. Под „сликовитим“ изражавањем се овде подразумева неизбежно и често присуство метафора, алегорија, симбола, те, коначно, параболе, као кратке књижевне врсте утемељене на поменутиим средствима. Метафоре, симболи, алегорије, односно сликовит говор у целини преноси библијску поруку на најдубљи и, истовремено, најнепосреднији начин. Овај „наивни“ облик текстуалне комуникације са реципијентом, наизглед карактеристичан за примитивну, митолошку или дечију свест, успева да једну те исту поруку посредује на више нивоа, да је учини блиском различитим слојевима адресата, да је пренесе као просту поруку и, у исто време, високо спекулативну метафизичку истину и да је, што је најважније, презентује као код пребогат значењима и могућностима интерпретације. Сливовит говор има „снажно емотивно дејство“,²⁹ те вишеструк учинак на реципијента, који као да бива зачаран њеном приступачношћу која иза себе скрива мноштво тајни. Језичка слика је позив на тумачење. Стога, стилско богатство библијског језика, нарочито у том смислу, има улогу да мотивише

²⁸ Слична логика употребе оваког израза постоји и у акадској и египатској традицији (S. Schorch, *Euphemismen in der Hebräischen Bibel*, 87).

²⁹ G. Theissen, „Predigen in Bildern und Gleichnissen“, 342.

свест, тачније целокупног читаоца, да развије иманентни потенцијал значења и смисла и открије мноштво, из перспективе православне теологије међусобно комплементарних и сагласних, тумачења у једном исказу.

* * *

Библиографија

- Alter, R. (2011), *The art of biblical poetry*, Basic books, New York.
- Bar–Efrat, S. (2004), *Narrative Art in the Bible*, T&T Clark International, New York–London.
- Драгићевић, Р. (2007), *Лексиколоџија српског језика*, Завод за уџбенике, Београд.
- Дукат, З. (1984), „Метафора“, *Речник књижевних термина*, Институт за књижевност и уметност у Београду, Нолит, Београд. 423.
- Fiedrowitz, M. (2007), *Theologie der Kirchenväter*, Herder, Freiburg.
- Isaksson, B. (2014), „The main line of a biblical Hebrew narrative and what to do with two perfective grams“, у: *Proceedings of the Oslo–Austin Workshop in Semitic Linguistics*, eds. L. Edzard and J. Huehnergard, Wiesbaden, 73–94.
- Kawashima, R. S. (2013), „Stylistics, Biblical Hebrew“, у: *Encyclopedia of Hebrew Language and Linguistics (vol. 3)*, ed. G. Khan, Brill, Boston–Leiden, 643–649.
- Lausberg, H. (1998), *Handbook of literary rhetoric*, Brill, Leiden.
- Polak, F. H. (1989), „Epic Formules in Biblical Narrative – Frequency and Distribution“, у: *Les Actes du Second Colloque International „Bible et Informatique methods, outils, résultats“*, (Jérusalem, 9–13 Juli 1983), Genève: Champion–Slatkine, 435–483.
- Polak, F. H. (2002), „Parameters For Stylistic Analysis of Biblical Hebrew Prose Texts“, према: *Bible and Computer – The Stellenbosch AIBI–6 Conference: Proceedings of the Association Internationale Bible et Informatique: „From Alpha to Byte“*, University of Stellenbosch, 17–21 July 2000, ed. J. Cook, Leiden: Brill, 259–281.
- Robinson, T. H. (1960), *Poetry of the Old Testament*, London.
- Schorch, S. (2000), *Euphemismen in der Hebräischen Bibel*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.
- Слапшак, С. (1984), „Епитет“, *Речник књижевних термина*, Институт за књижевност и уметност у Београду, Нолит, Београд, 180.

Smith, B. H. (1968), *Poetic Closure – A Study of how Poems End*, University of Chicago Press, Chicago.

Theissen, G. (2006), „Predigen in Bildern und Gleichnissen. Metapher, Symbol und Mythos als Poesie des Heiligen“, *Evangelische Theologie* 66.

Thome, F. (2004), *Historia contra mythos*, Borengässer, Bonn.

Young, F. M. (1997), *Biblical Exegesis and the Formation of Christian Culture*, Cambridge University Press, 119–215.

Zewi, T. (2004–2007), „Biblical Parallels and Biblical Hebrew Syntax“, *Zeitschrift für Althebraistik* 17, 230–246.

Шкрѐб, З. (1984), „Алегорија“, *Речник књижевних термина*, Институт за књижевност и уметност у Београду, Нолит, Београд, 12.

Шнеле, У. (2007), *Увод у новозавешћу еизејезу*, ПБФ, Београд.

Примљено: 23. 9. 2015.

Исправљено: 20. 10. 2015.

Одобрено: 25. 11. 2015.

SOME STYLISTIC FEATURES OF THE BIBLICAL TEXT

Marina Stojanović

*Faculty of Orthodox Theology
University of Belgrade*

Summary: *The paper submits a concise overview of certain stylistic devices which frequently appear in the biblical text. Here are mentioned parallelism, epithet, metaphor, metonymy, synecdoche, allegory and euphemism. The aim of the overview is to illustrate the usage of these fixed and frequent figures of speech through examples, as well as to bring out their effect in reception of the text.*

Key words: *figure of speech, Scripture, meaning, parallelism, epithet, metaphor, metonymy, synecdoche, allegory, euphemism.*